

MOȘTENIREA PE LINIE FEMININĂ ÎN FAMILIA NOBILIARĂ DE SÂNTIOANA (SEC. XIV-XV)

Maria Frînc*

Abstract: *This paper analyses the right of inheritance on the feminine line in medieval Transylvania, through the history of a noble family residing in Sântioana, in the Târnava county. The aim of this study is to highlight the practice of inheritance by girls from this noble family with increased attention on the category of goods they acquired, the right to own them, the importance of feminine inheritance for the girls and their descendants and the courts before which the inheritance disputes have been tried.*

Keywords: Female Inheritance, Filial Quarter, Dowry, Nobility, Medieval Transylvania.

Istoria unei familii nobiliare a cărui prestigiu este reliefat prin funcțiile politice deținute de membrii ei, prin domeniu funciar extins și faptele vitejești săvârșite în diverse conflicte militare este presărată și cu momente conflictuale, generate deseori din motive economice. Documentele medievale surprind într-un număr însemnat neînțelegeri între membrii unei familii pornite pe fondul unor folosiri abuzive ale pământului¹. Disensiunile iscate din pricina împărțirii și moștenirii averii patrimoniale i-au adus în fața scaunelor de judecată laice sau ecleziastice, atât pe urmașii pe linie masculină, cât și pe moștenitorii pe linie feminină. Instanțele de judecată cercetau pricina dintre cele două părți și în final pronunțau hotărârea prin emiterea unei scrisori. Actul scris reprezintă dovada dreptății sau nedreptății reclamantului, precum și calea de acces a cercetătorilor spre istoria societății medievale. Astfel de surse au fost analizate de-a lungul timpului din diverse perspective, cel al istoriei sociale, economice și juridice. *Ius hereditarie feminine* din Regatul Ungariei reprezintă subiectul a numeroase studii a istoricilor și juriștilor maghiari și români deopotrivă, care au fost preocupați de cutuma și decretele regale care definesc dreptul fetelor de moștenire², de practica

* Asistent de cercetare, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; Documentarist, Centrul Trans.Script al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; e-mail: mariafrinc@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-4849-9639>

¹ *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania* [infra: DRH-C)], Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă (ed.), vol. XVII (1386-1390), București, Edit. Academiei Române, 2020, nr. 209; *Oklevéltár a Tomaj-nemzetségberli losonczy Bánffy család történetéhez* [infra: Bánffy], Varjú Elemér (ed.), vol. I (1214-1457), Budapest, 1908, nr. 119; *A rómaiszent birodalmi gróf Teleki család levéltára*, Barabás Samu (ed.), vol. I (1206-1437), Budapest, 1895, nr. 19.

² Stephanus Huszty, *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum*, Buda, 1745; János Fleischhacker, *Institutiones juris Hungarici*, cartea a II-a, Pozsony, 1795; Sándor

acestora în cadrul diverselor familii nobiliare³, de categoria bunurilor pe care fetele le puteau dobândi⁴, instanțele în competența cărora intra judecarea unor astfel de cazuri⁵. Toate aceste aspecte sunt extrem de importante pentru înțelegerea practicii

Kövy, *Elementa jurisprudentiae Hungaricae. Loco manuscripti*, Cassovia, 1807; Frank Ignác, *Principia juris civilis Hungarici*, I, Pesta, 1829; Pál Szlemenics, *A leányi negyedről*, „A magyar tudós társaság évkönyvei”, vol. IV, Buda, 1840; Elek Dósa, *Erdélyhoni jogtudomány*, II, Kolozsvár, 1861; Gustav Wenczel, *A Magyar és Erdélyi magánjog rendszere*, vol. II, Buda, 1864; Hajnik, Imre, *Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt*. I, Pesta, 1872, p. 319-327; Imre Zlinszky, *A magyar örökösödési jog és az Európai jogfejlődés*, Budapest, Az Athenaeum R. Társulat Kiadása, 1877, p. 195-200; Máday Andor, *A magyar nő jogai. A múltban és jelenben*, Budapest, 1913; József Illés, *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában*, Budapest, 1904; Martyn Rady, *The Filial Quarter and Female Inheritance in Medieval Hungarian Law*, Balázs Nagy, Marcell Sebők (ed.), ...*The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways...*, Budapest, Edit. CEU, 1999, p. 422-431; Gréta Zánócz, *A leánynegyed intézménytörténete*, „Joghistoria”, XXII, 3, 2018, p. 17- 20; Marinela-Diana Marinescu, *Devoluțiunea succesorală pe linie feminină în Evul Mediu*, „Studium”, VIII, 2015, p. 42-43; Erik Fügedi, *Some characteristics of the medieval hungarian noble family*, „Journal of Family History”, I, 1982, p. 29-38; Valeriu Șotropa, *Succesiunea în sistemul transilvănean*, Vladimir Hanga (coord.), *Istoria dreptului românesc*, București, Edit. Academiei RSR, 1980, p. 529-533.

³ Cosmin Popa-Gorjanu, *Medieval Nobility in Central Europe: The Himfi Family*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2019, p. 155-167; Erik Fügedi, *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budapest, CEU Press, 1998; Marius Diaconescu, *Structura nobilimii din Transilvania în epoca angevină*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2013; Lilia Zabolotnaia, *Dreptul la proprietate și la moștenire al femeilor din Moldova și țările vecine (secolele XIV-XVIII): Studii și documente: istoria la feminin*, Chișinău, Edit. Lexon-Prim, 2015; Șarolta Solcan, *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în evul mediu*, București, Edit. Universității din București, 2005.

⁴ László Kelemen, *A leánynegyed. (Quartalitium.)*, Szeged, 1926; József Holub, *A leánynegyedről*, „Turul”, vol. 42, Budapest, 1928; László Kelemen, *A nem befolyása a jogés cselekvőképességre a törzsi szervezettől a Hármaskönyv koráig*, Szeged, 1929; László Kelemen, *A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed (Válasz Holub József dr. bírálatára)*, „Turul”, vol. 43, Budapest, 1929; Ferenc Eckhart, *Vita a leánynegyedről*, „Századok”, vol. 66, nr. 1-3, Budapest, 1932, p. 408-415; József Holub, *Még egyszer és utóljára a leánynegyedről (Viszonzválasz dr. Kelemen László «A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed» c. válaszára)*, „Turul”, vol. 45, Budapest, 1931, p. 89-93; József Holub, *A vásárolt fekvő jószág jogi természete régi jogunkban*, Alföldi András, Szekfű Gyula(eds.), *Emlékkönyv Károlyi Árpád*, Budapest, 1933, p. 251-254; Joseph Holub, *La „quarta puellaris” dans l’ancien droit hongrois*, în vol.: *Studii in memoria di Aldo Albertoni*, (Studi di diritto privato, italiano e straniero, XIX), vol. III, Padova, 1935, p. 278-281; Péter Banyó, *The Filial Quarter in Medieval Hungary: Inheritance of Noblewomen in Medieval Hungary*, [M.A Thesis in Medieval Studies], Budapest, The Central European University, June 1999; Péter Banyó, *Birtoköröklés és leánynegyed. Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére*, „Aetas”, 2000/3, p. 76-92; Mária Homoki-Nagy, *Megjegyzések Banyó Péter: Birtoköröklés és leánynegyed: Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére című tanulmányára*, „Aetas”, (17) 2, (2001), p. 189-193.

⁵ Adinel Ciprian Dincă, *Instituția episcopală latină în Transilvania medievală (sec. XI/XII-XIV)*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut&Mega, 2017, p. 153-154; Idem, *Vicarii generali ai episcopului Transilvaniei în secolul al XIV-lea. Considerații generale*, „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, 47, 2008, p. 39-42; Murarik, Antal, *Az ősiség alapintézményeinek eredete*, Budapest, 1938, p. 184-185; Péter Erdő, *Tribunali ecclesiastici medievali in Polonia e in Ungheria*, „Studi Medievali”, 36, 1995, p. 338-340; Péter Erdő Cardinal, *Ecclesiastical Procedure in Eastern Central Europe*, Wilfried Hartmannm Kenneth Pennington (ed.), *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*, Washington, Edit. The Catholic University of America Press, 2016, p. 448-450.

moștenirii feminine în Regatul Ungariei și implicit în Transilvania. Voievodatul Transilvaniei, locuit de o populație multietnică, reprezintă un spațiu geografic generos în cercetarea moștenirii feminine la diverse grupuri etnice formate din români, sași ori secui⁶.

În studiul de față, îmi voi apleca atenția asupra moștenirii feminine în cadrul unei familii nobiliare cu reședința la Sântioana, din comitatul Târnava. Scopul studiului este acela de a analiza practica moștenirii de către fetele din cadrul acestei familii nobiliare prin prisma categoriei bunurilor pe care le-au dobândit, dreptul de stăpânire a acestora, importanța moștenirii feminine pentru beneficiare și urmașii lor și instanțele de judecată înaintea cărora s-au dezbătut neînțelegerile iscate pe fondul părții din avere cuvenită nobilelor.

Înainte de a urmări toate detaliile pomenite este necesar de trecut în revistă un scurt istoric al nobililor de Sântioana. Istoria familiei începe cândva în prima jumătate a secolului al XIV-lea⁷ având ca strămoș, pe un anume Ladislau de Sântioana. Documentele nu oferă detalii privitoare la parcursul politic ori militar a acestui Ladislau, însă se știe că a lăsat în urma sa doi copii, pe Ladislau și Anich ai căror urmași își dispută moștenirea, începând cu a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Patrimoniul familiei a fost compus din circa cinci posesiuni situate în comitatul Târnava, care au fost dobândite pe cale ereditară. Informațiile privitoare la istoria politică ori militară a membrilor acestei familii lipsesc, nobilii de Sântioana făcând parte din rândul nobilimii mici a comitatului Târnava. Povestea lor se încheie la finele secolului al XIV-lea, odată cu decesul ultimului urmaș pe linie masculină, Ladislau, fiul lui Emeric de Ibașfalău⁸ (azi Dumbrăveni, jud. Sibiu). Deși nobilii de Sântioana nu s-au remarcat pe câmpul de bătălie ori prin deținerea unor funcții politice, dezmembrarea patrimoniului lor, cauzată de moștenirea fetelor, reprezintă un studiu de caz interesant și important pentru înțelegerea practicii normelor juridice privitoare la dreptul ereditar al fetelor.

Procesul de revendicare a moștenirii feminine a început în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Atunci, în toamna anului 1366 magistrul Turul s-a prezentat înaintea vicarului episcopal, Ladislau, în numele Margaretei, văduva lui Petru de

⁶ Antal Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, Edit. Enciclopedică, 1999, p. 115-117; Radu Popa, *La începuturile Evului Mediu Românesc. Țara Hațegului*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 193-195; Tüdös S. Kinga, „*Trăiau după legi și reguli distincte*”: *Datinile de moștenire ale secuilor*, „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XXVI, 2008, p. 249-270; Dósa Elek, *Erdélyhoni jogtudomány*, p. 381-383; Gustav Wenczel, *A Magyar és Erdélyi magánjog rendszere*, I, Buda, 1863, p. 629-630; Bónis György, *Magyar jog-székely jog*, Kolozsvár, 1942, p. 72-98; Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*, București, Edit. Enciclopedică, 2000, p. 205-208; Mattyasovszky Mikós, *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*, Budapest, 1904, p. 384-393; Felix Sutschek, *Statutele municipale ale sașilor din Transilvania*, Stuttgart, 1997, p. 188-192, 196-209.

⁷ Marius Diaconescu, *Structura nobilimii din Transilvania*, p. 375-376.

⁸ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* [infra: Ub], Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, III (1391-1415), Hermanstadt, 1902, nr. 1434; Magyar Nemzeti Levéltár [infra: M.N.L.], DL. 8393.

Rodeș. Acesta a afirmat că Margareta are dreptul să moștenească sfertul din avere cuvenit mamei sale, Anich, din posesiunile stăpânite acum de Petru, fiul lui Gheorghe de Sântioana [Vezi Anexa]. Petru, reprezentat înaintea scaunului de judecată bisericesc de unul dintre slujitorii săi, Paul cel Mare, a confirmat dreptul Margaretei de revendicare a unui sfert din avere și a fost de acord cu despăgubirea acesteia la un termen ulterior. În urma celor susținute, vicarul episcopal, judecând împreună cu oamenii din capitlu, a stabilit ca Petru să acorde Margaretei până la quindenele sfinte fecioare Margareta, partea cuvenită femeii din posesiunile Sântioana, Hundorf (azi Vișoara, jud. Mureș), Gogan, Cund și Ibașfalău⁹. Deși Petru a fost obligat să o despăgubească pe Margareta, acesta nu și-a îndeplinit atribuțiile, motiv pentru care vicarul episcopal a pronunțat excomunicarea sa¹⁰. Nici pedeapsa bisericească nu l-a determinat însă pe nobil să achite datoria, astfel că vicarul i-a solicitat voievodului Transilvaniei ajutorul în judecarea și finalizarea acestui caz.

Voievodul Transilvaniei, Nicolae, în vara lui 1368 a ținut o congregație generală la Turda, ocazie cu care Margareta i-a înfățișat acestuia scrisorile vicarului episcopal. La acea congregație a fost prezent și Andrei diacul, împuternicitul lui Petru, care a declarat că nobilul este pregătit să o despăgubească pe Margareta. Pentru a putea stabili forma prin care femeia trebuie să-și primească partea, în bani sau în bun imobiliar, voievodul a întrebat-o pe Margareta dacă mama acesteia, Anich, a fost căsătorită cu un om cu posesiune sau fără. Margareta a răspuns că Anich a fost soția lui Mihail de Rodeș, un om fără posesiune. În această situație, potrivit obiceiului regatului, Margareta trebuie să primească sfertul din avere în pământ. Voievodul a cerut locului de adevărire din Alba Iulia să trimită un om de mărturie, care împreună cu un reprezentant al său, să estimeze posesiunile din care femeia trebuie să-și primească partea și să i se dea un sfert într-o singură moșie, dacă se poate¹¹. Despăgubirea Margaretei are loc abia opt ani mai târziu. Între timp, Petru, fiul lui Gheorghe, a decedat¹², iar averea a fost moștenită de Ladislau, fiul lui Emeric de Ibașfalău¹³ [Vezi Anexa]. Acesta în 1376 o despăgubește pe fiica lui Anich, acordându-i o parte din posesiunea Cund, împreună cu un loc de moară¹⁴,

⁹ M.N.L. DL 8008; *DRH-C*, Ioan Dani, Konrad Gündisch, Susana Andea, *et all* (ed.), vol. XIII (1366-1370), nr. 246; *Codex Diplomaticus Transsylvaniae/Erdélyi okmánytár* [infra: *CDTrans.*], Hegyi Géza, W. Kovács András (ed.), vol. IV (1360-1372), Budapest, 2014, nr. 614.

¹⁰ M.N.L. DL 8008; *DRH-C*, XIII, nr. 302; *CDTrans*, IV, nr. 670.

¹¹ M.N.L. DL 8008; *DRH-C*, XIII, nr. 321; *CDTrans*, IV, nr. 692.

¹² Petru, fiul lui Gheorghe de Sântioana, a decedat între 16 iunie 1374-7 octombrie 1376. *DRH-C*, vol. XIV (1371-1375), Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross (ed.), București, Edit. Academiei Române, 2002, nr. 326, 327; *DRH-C*, XV (1376-1380), Susana Andea, Lidia Gross, Viorica Pervain, Adinel Dincă (ed.), București, Edit. Academiei Române, 2006, nr. 68.

¹³ *DRH-C*, XIV, nr. 248.

¹⁴ András Vadas, *Some Remarks on the Legal Regulations and Practice of Mill Construction in Medieval Hungary*, în vol.: *Wasser in der mittelalterlichen Kultur/Water in Medieval Culture: Gebrauch-Wahrnehmung-Symbolik/Uses, Perceptions and Symbolism*, Gerlinde Huber-Revenich, Christian Rohr, Michael Stolz (coord.), Berlin, Edit. De Gruyter, 2017, p. 296-304.

un eleșteu și treisprezece iugăre de pământ arabil¹⁵. Margareta a stăpânit pământul cu drept perpetuu și irevocabil, care a fost moștenit mai apoi de fiica și nepoata ei.

Moștenirea lui Anich a fost subiectul unei noi dispute iscată în 1395, în cadrul congregației ținută de voievodul Transilvaniei la Turda, unde s-a prezentat Ioan, fiul lui Henel de Râu Alb, în numele mamei sale, Elisabeta [Vezi Anexa]. Ioan a afirmat că Elisabeta este fiica lui Anich, astfel că sfertul de avere pe care Margareta l-a primit ca moștenire a mamei sale, în posesiunea Cund, trebuie împărțit în două, între cele două fiice ale lui Anich, Margareta, respectiv Elisabeta. Nepoata Margaretei cu același nume a confirmat înaintea voievodului Transilvaniei, genealogia prezentată de Ioan și a declarat prin intermediul soțului ei că este pregătită să acorde jumătate din posesiunea Cund lui Ioan¹⁶. În luna următoare, Ioan a fost pus în stăpânirea unei părți din posesiunea Cund, a unei jumătăți din locurile de moară și eleșteu, precum și a două iugăre de vii¹⁷.

Pătrimea fiicei cuvenită lui Anich din cinci posesiuni aflate în comitatul Târnava și care a fost revendicată de urmașele acesteia, reprezintă un caz emblematic de moștenire feminină din Transilvania medievală, însă pentru o mai bună înțelegere a acestuia este necesară racordarea istoriei sociale la decretele și practicile juridice din acea vreme.

Revendicarea moștenirii lui Anich debutează cu o plângere formulată de fiica acesteia înaintea scaunului de judecată ecleziastic. Nu întâmplător, Margareta și-a pledat cauza înaintea vicarului episcopal, deoarece biserica și-a subsumat drepturile de judecată a pricinilor izbucnite pe fondul moștenirii feminine, prin definirea pătrimii fiicei ca un efect al căsătoriei. *Quarta filialis*, reprezentând partea din avere care revine moștenitoarelor în urma căsătoriei, este înțeleasă ca o cauză matrimonială. Din aceste considerente, biserica a susținut în repetate rânduri dreptul de judecare a litigiilor privitoare la pătrimea fiicei. Într-un document din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în care Dominic, vicarul episcopului de Agria, a amânat judecarea unei neînțelegeri asupra moștenirii feminine, a susținut dreptul bisericii de judecare a unor astfel de dispute¹⁸. Chiar dacă vicarul episcopal s-a pronunțat asupra încheierii pricinilor înaintea forului de judecată bisericesc, așa cum reiese și din exemplul nobililor de Sântioana, Margareta nu a aflat rezolvarea problemei sale înaintea vicarului episcopal. Ladislau¹⁹, chiar dacă l-a pedepsit cu excomunicarea, nu a reușit

¹⁵ DRH-C, XV, nr. 70, 72.

¹⁶ Ub, III, nr. 1333.

¹⁷ Ub, III, nr. 1335.

¹⁸ (...) *requisitiones quarte filialis non in curia regia per iudices seculares, sed ab antiquo, cuius memoria non extaret, maximeque secundum iuris scripti ordinem, per prelatos dictarum sancte matris ecclesiarum et vicarios eorundem in spiritualibus generales hactenus tratate, iudicate et sine debito terminate extiterunt et semper terminare debent (...)*, DRH-C, Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, et al. (ed.), vol. XI (1356-1360), București, Edit. Academiei RSR, 1981, nr. 16; Bánffy, I, nr. 170, p. 208.

¹⁹ Hegyi Géza, *Az erdélyi káptalan Árpád és Anjou-kori archontológiája (1199-1387)*, „Turul”, vol. 91, Budapest, 2018, p.78, 81.

să-l convingă pe pârât să-și ducă la îndeplinire promisiunea. Din acest motiv, a apelat la ajutorul instanțelor laice care, prin drepturile de care dispun, să îl constrângă pe Petru să îi acorde Margaretei partea care i se cuvine.

Colaborarea instanțelor ecleziastice cu cele laice în soluționarea pricinilor de pătrime a fiicei este pomenită și în rândul nobililor de Păuca, în prima jumătate a veacului al XIV-lea, când Gheorghe de Păuca a refuzat să le despăgubească pe urmașele lui Filip de Păuca, în ciuda pedepselor bisericești care i-au fost aplicate. În această situație, Petru, vicevoievodul Transilvaniei, la solicitarea venită din partea vicarului episcopal, Toma, a intervenit în judecarea cauzei (...) *ob hoc nos (...) contra contumates ac iudicium ecclesie parvi pendentes ecclesiastico iudicio cupientes, ut tenemur, subvenire (...)*²⁰.

Imixtiunea scaunului de judecată laic în pricini de *quarta filialis* nu are loc doar la solicitarea judecătorilor bisericești, ci survine și în baza competenței acestuia de judecare a cazurilor de moștenire. Dreptul celor două instanțe de soluționare a unor procese de *quarta filialis*, deși în plan normativ acesta se completează, deseori în realitate se suprapune. Biserica are dreptul să se pronunțe în astfel de pricini asupra validității căsătoriei fetei, care determină natura bunurilor pe care descendentă le poate obține, însă despăgubirea acesteia ține de dreptul de proprietate, care intră în jurisdicția instanțelor laice. Din acest motiv, au fost consemnate și plângeri reciproce a celor două foruri de judecată, de implicare abuzivă în dezbateră și soluționarea pricinilor de pătrime a fiicei²¹.

Cazul Margaretei reflectă însă colaborarea dintre cele două instanțe de judecată. Fiica lui Anich, așa cum a fost afirmat anterior, neprimindu-și partea care i se cuvine, s-a prezentat la congregația generală ținută de voievodul Transilvaniei, în cadrul căreia a fost întrebată dacă Anich a fost căsătorită cu un nobil sau nenobil. Margareta a susținut că mama ei a fost căsătorită cu un om nenobil și fără posesiune. Statutul social al soțului reprezintă un alt detaliu important din practica moștenirii feminine. Decretele regale și cutuma țării stabilesc modalitatea de despăgubire a fetei cu bani, în cazul căsătoriei acesteia cu un nobil. Dacă fata s-a căsătorit cu un nenobil și fără posesiune și cu acordul tatălui, atunci trebuie să își primească partea din averea patrimonială în pământ. În cazul căsătoriei cu un nenobil și fără acordul tatălui, are dreptul să primească doar bani²². Despăgubirea în bunuri imobiliare sau monetare este determinată de statutul social al soțului, deoarece *quarta filialis* reprezintă, dincolo de o sursă de îmbogățire a fetei, de asigurare a traiului ei, și o garanție a păstrării statutului nobiliar a acesteia. În istoriografie a fost formulată ipoteza că prin dobândirea unui pământ în baza

²⁰ *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, [infra: DIR-C], Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu Barbu Cîmpina, et. all (ed.), veacul XIV, vol. IV (1341-1350), București, Edit. Academiei RPR, 1955, nr. 571; M.N.L. DL 30381.

²¹ Adinel Ciprian Dincă, *Instituția episcopală latină în Transilvania medievală*, p. 146-149.

²² *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae* [infra: *DRMH*], János M. Bak, Pál Engel, James Ross Swewney (ed.), 2, (1301-1457), Salt Lake, 1992, 8 martie 1435:18; *DRMH*, János M. Bak, Péter Banyó, Martyn Rady (ed.), vol. 5, *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungarie per Stephanum de Werbewcz editum*, I, 8:3, 29: 5-9.

pătrimii fiicei, soțul nenobil obține titlul nobiliar. Afirmția este susținută de un document din 1408 care menționează că la congregația ținută la Zala au participat și doisprezece nobili care aveau acest statut după soția lor²³.

József Holub, într-un articol privitor la pătrimea fiicei, discută și efectul despăgubirii fetei în pământ. Istoricul susține că deși fata primește posesiune ca urmare a căsătoriei sale cu un nenobil, soțul ei nu dobândește titlul nobiliar²⁴. Holub face trimitere la *Tripartitum*, unde Werbőczy prezintă căile de dobândire a nobilității. Potrivit acestuia, copiii unei femei nobile căsătorită cu un nenobil sunt nobili doar dacă mama lor a fost „prefăcută în băiat”²⁵. În afara acestui privilegiu dobândit de mama lor, titlul nobiliar nu le este recunoscut. Întrucât nobilitatea se transmite pe linie masculină, din afirmația lui Werbőczy reiese că tatăl nenobil nu și-a schimbat statutul social și din acest motiv copiii lui nu pot fi considerați nobili decât dacă mama lor a obținut dreptul de moștenire asemenea unui băiat.

Ipoteza lui Holub este dificil de verificat în momentul de față în cazurile de *quarta filialis* din Transilvania. Cercetarea moștenirii feminine este îngreunată atât din motive care țin de stadiul actual al cercetării documentelor, în care se resimte lipsa unor diplomarii unitare cuprinzând surse scrise din secolele XV-XVI privitoare la Transilvania, cât și din pricina informațiilor lacunare transmise prin aceste scrisori. Nu întotdeauna sursele scrise menționează motivul pentru care fata primește partea din averea patrimonială în pământ. Căsătoria cu un om nenobil și fără posesiune, deși în decretul regale și în cutuma țării reprezintă singura cale prin care nobila poate dobândi bun imobiliar, în realitate sunt și alte motive care îi determină pe cei obligați să o despăgubească pe fată să îi acorde acesteia moșie. Lipsa resurselor monetare²⁶, precum și dragostea de soră²⁷ se numără printre cauzele cedării unui pământ fetelor. Din aceste considerente, nu se poate afirma că în toate situațiile în care nobilele primesc posesiune, acestea au ca soț un nenobil, chiar dacă statutul social al acestuia nu este specificat în document. În cazurile în care poziția socială a bărbatului nu este menționată în actul de acordare a părții din patrimoniu convenită femeii, deseori aceasta nu poate fi aflată nici prin consultarea altor surse scrise.

²³ *Zala vármegye története*, Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula (ed.), vol. II (1364-1498), Budapest, 1890, p. 335-342; Erik Fügedi, *The Elefánthy ...*, p. 45-49; Bónis György, *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Kolozsvár, 1948, p. 461-467; Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, New York, Edit. Palgrave, 2000, p. 105-106; Neumann Tibor, *A vízköz kismenesi társadalma a középkorban*, „Századok” vol. 136, nr. 1, 2002, p. 437-439.

²⁴ József Holub, *Néhány kérdés a léánynegyed köréből*, Budapest, 1936, p. 19-30.

²⁵ *DRMH*, vol. 5, I, 7, 22:3. Despre *prefectio*: Martyn Rady, *Customary Law in Hungary. Courts, Text and the Tripartitum*, New York, Oxford University Press, 2015, p. 92-93; Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, p. 107-108; Erik Fügedi, *The Elefánthy ...*, p. 53-62; József Holub, *A fiúsításról*, „Klebersberg Emlékkönyv”, Budapest, 1925, p. 305-319; József Holub, *Középkori fiúsítások*, „Turul”, vol. 41, Budapest, 1927, p. 84-88; Zsófia Biró, *A fiúsítás, mint belpolitikai, őréklésjogi és különös női jogi jogintézmény*, „Scriptura”, 2015/I, p. 48-64.

²⁶ *DRH-C*, Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă (ed.), vol. XVI (1381-1385), București, Edit. Academiei Române, 2014, nr. 4, 167.

²⁷ M.N.L. DL 76663, DL 41028.

Dificultatea evidențierii influenței pe care moștenirea femeii în bun imobiliar a avut-o asupra poziției sociale a soțului este creată și de situațiile în care, chiar dacă în actul care atestă acordarea unui sfert din avere femeii este menționată calitatea soțului ei de nenobil și fără posesiune, acesta nu mai este pomenit în documente ulterioare²⁸. Mai mult decât atât, sunt cazuri în care femeile primesc partea care li se cuvine din averea paternă, după ce au rămas văduve²⁹. Efectul despăgubirii femeii în pământ poate fi observat însă într-un caz de *quarta filialis* al nobililor de Silvaș, din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Ecaterina, fiica lui Gyula de Silvaș, s-a căsătorit cu Toma, fiul lui Nicolae, un om nenobil și fără posesiune. Ca urmare a acestei legături matrimoniale, Ecaterina a primit o parte din averea tatălui în posesiunea Șopteriu. În toate actele privitoare la acest caz, Ecaterina este pomenită drept nobilă, pe când lui Toma nu îi este asociat acest titlu³⁰. Acest exemplu, deși întărește ipoteza lui Holub, așa cum afirma și istoricul, este nevoie de mult mai multe situații pentru a putea evidenția o anumită practică.

Căsătoria femeii cu un nenobil are consecințe și asupra copiilor care, după cum afirma Werbőczy, sunt nenobili dacă mama lor nu a fost prefăcută în băiat. Cu toate acestea, sunt cazuri în care femeia nu este menționată ca primind din partea regelui privilegiul de moștenitor legal, însă copii ei sunt pomeniți cu titlul de nobili.

Un exemplu în acest sens este cel al nobililor de Galda. Margareta, fiica lui Adrian de Galda, s-a căsătorit cu Ștefan, fiul lui Nicolae de Galda, un om nenobil și fără posesiune. Din căsătoria lor a rezultat o fiică pe nume Kalis, care cere regelui Ungariei confirmarea actului conform căruia mama sa a primit un sfert din posesiunea Galda³¹. În acea scrisoare, Kalis este pomenită drept nobilă³². Obținerea titlului nobiliar ca urmare a prefacerii mamei sale în băiat este o ipoteză care nu poate fi susținută, întrucât se știe că Margareta a avut o nepoată de frate pe nume Elena, care a rămas ca moștenitor legal al averii lui Adrian de Galda³³. Se poate ca mențiunea lui Kallis ca *nobila domina* să fie o greșeală a scribului ori obținerea titlului nobiliar de pe urma mamei sale, chiar și în cazul în care mama acesteia nu a fost prefăcută în băiat.

O situație similară este întâlnită în rândul familiei nobiliare de Sântioana, discutată în prezentul studiu. Margareta, fiica lui Anich, este menționată ca nobilă. Anich, așa cum am afirmat anterior, a fost căsătorită cu Mihail de Roadeș, un om fără posesiune. Nu se poate presupune prefacerea lui Anich în băiat, întrucât aceasta a avut un frate, pe Ladislau de Sântioana [Vezi Anexa], iar într-o astfel de situație fiica nu poate fi instituită drept moștenitor legal. Se poate înțelege astfel că Margareta a obținut titlul nobiliar de pe urma mamei sale, fără ca mama ei să fie prefăcută în băiat. Nu trebuie ignorat faptul că în actul vicevoievodului Transilvaniei, Ioan, din 13

²⁸ DRH-C, XIII, nr. 57; Ub, III, nr. 1610.

²⁹ DRH-C, XI, nr. 446.

³⁰ DRH-C, XIII, nr. 389, 433, 505; DRH-C, XIV, nr. 113, 257.

³¹ Marius Diaconescu, *Structura nobilimii din Transilvania*, p. 211-212.

³² M.N.L. DF 280949; DRH-C, XIV, nr. 408; CDTrans, Hegyi Géza, W. Kovács András (ed.), vol. V (1373-1389), Budapest, 2021, nr. 144.

³³ DRH-C, XI, nr. 446.

octombrie 1376, Margareta este numită fiica lui Nicolae³⁴. Documentele nu menționează o căsătorie a lui Anich cu un nobil Nicolae și acesta să reprezinte de fapt motivul pentru care Margareta este pomenită cu titlul nobiliar. Dacă Anich ar fi fost căsătorită cu un nobil, atunci ea sau mai apoi, fiica ei nu ar fi avut dreptul să moștenească un sfert în pământ. Mai mult decât atât, legătura matrimonială dintre Anich și Mihail de Roadeș nu este pronunțată doar de fiica lui Anich, Margareta, ci este confirmată și de rude³⁵. Din aceste motive, mențiunea lui Nicolae ca tatăl Margaretei este considerată drept o greșeală a scribului.

Cazurile prezentate relevă ipoteza că urmașii unei nobile căsătorită cu un nenobil sunt nobili chiar dacă mama lor nu a fost „prefăcută în băiat”. Fiind vorba însă în ambele situații de urmași pe linie feminină, se pune întrebarea, în ce măsură soții acestor fete le-au influențat statutul social?³⁶ Documentele nu îl menționează ca nobil nici pe soțul lui Kalis și nici pe ce al Margaretei. Cu toate acestea, dobândirea titlului nobiliar de către copii de pe urma mamei lor, fără ca femeia să fi fost instituită ca moștenitor legal, rămâne un subiect deschis, o ipoteză care, pe măsură ce vor fi depistate și alte cazuri, poate fi validată sau nu.

Sfertul din averea patrimonială cuvenit fetei este important pentru aceasta și urmașii ei, nu doar în privința statutului social, ci și al venitului. Această parte din avere poate fi revendicată de către fată după împlinirea vârstei de șaisprezece ani³⁷. Potrivit lui Werbőczy nu există o prescripție asupra bunurilor cuvenite fetei³⁸. Acest fapt este confirmat de cazul nobililor de Sântioana unde, fiul Elisabetei cere partea mamei sale din moștenirea lui Anich, la circa două decenii după ce Margareta, cealaltă fiică a lui Anich, a primit întreaga pătrime. În actul care atestă punerea Margaretei în stăpânirea unei părți din posesiunea Cund și a celor aparținătoare ei, se specifică faptul că acestea vor fi stăpânite *iure perpetuo et irrevocabiliter*. Werbőczy stipulează că fata primește pământ cu drept perpetuu și irevocabil doar dacă se căsătorește cu un nenobil și fără posesiune³⁹, așa cum este cazul lui Anich. Cu toate acestea, sunt cazuri de moștenire feminină în care fata deși a fost căsătorită cu un nobil a primit pământ cu drept de stăpânire perpetuu. În astfel de situații, József Holub atrage atenția că formula *iure perpetuo et irrevocabiliter* nu trebuie înțeleasă *ad litteram*, ci ca parte din stilionar, deoarece ea nu anulează dreptul rudelor de răscumpărare a pământului⁴⁰.

Interesul rudelor a fost în permanență acela de păstrare a posesiunii și despăgubirea femeii cu bani. Acordarea unui pământ urmașelor pe linie feminină

³⁴ M.N.L. DL 29714; DRH-C, XV, nr. 70.

³⁵ DRH-C, XIII, nr. 321.

³⁶ Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, p. 105; Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania*, p. 205.

³⁷ DRMH, 5, I, 111:7.

³⁸ DRMH, 5, I, 78:5; Máday Andor, *A magyar nő jogai. A múltban és jelenben*, p. 94.

³⁹ DRMH, 5, I, 7.

⁴⁰ József Holub, *A leányegyedről*, 1928, p. 113-114; József Holub, *Néhány kérdés a leányegyed köréből*, 19-20.

însemna pentru rude o limitare a domeniului funciar, domeniu care le garanta trăinicia familiei. Dorința de a nu fărâmița patrimoniul reiese și din solicitarea ca partea fetelor să fie dată într-o singură moșie, dacă se poate. În istoriografia maghiară s-au purtat dezbateri intense asupra tipologiei juridice a posesiunii din care fata poate revendica un sfert. În final, s-a ajuns la concluzia că fetele pot dobândi o pătrime din pământurile de moștenire și dobândire ale tatălui⁴¹. Această cutumă a nobilimii Regatului Ungariei este observată și în cazul familiei de Sântioana, unde moștenirea lui Anich este primită din posesiunile ereditare ale tatălui ei.

În afara urmașelor lui Anich, asupra domeniului familiei de Sântioana a formulat pretenție de moștenire și văduva lui Petru de Sântioana. După moartea acestuia, Margareta, văduva sa și fiica lui Ștefan de Trascău [Vezi Anexa] s-a prezentat înaintea voievodului Transilvaniei, declarând că Ladislau de Ibașfalău vrea să îi dea o parte din posesiunile Cund și Hundorf pe care să o stăpânească pe durata vieții sale⁴². Conventul din Cluj-Mănăstur adevărește mai apoi punerea nobilei în stăpânirea posesiunii Cund, cu mențiunea că dacă Ladislau va avea urmași, atunci aceștia să aibă dreptul să răscumpere pământul. Stăpânirea femeii asupra moșiei nu a fost perturbată de moștenitori ai lui Ladislau, drept pentru care, Margareta o lasă fraților ei, Ladislau și Nicolae, *ob amorem fraternalis*. Nobilii de Trascău obțin din partea regelui Ludovic I confirmarea actului de donație a surorii lor care, în plus, cuprindea și o vie din posesiunea Gogan pe care Ladislau de Ibașfalău le-a donat-o *zelo ductus proximitatis*⁴³.

Donația lui Ladislau din dragostea față de rude și față de cumnată nu reflectă doar o manifestare a sentimentului iubirii, ci și o datorie pe care nobilul o avea atât față de urmașele din familia nobiliară, cât și față de văduve, în calitatea sa de moștenitor al domeniului familiei. Prin urmare, din dragoste sau nu, Ladislau era obligat să îi acorde Margaretei o parte din averea soțului ei, drept dotă⁴⁴. Această instituție reprezintă o altă cale prin care femeile puteau obține bunuri, însă spre deosebire de *quarta filialis* al cărei resort economic provenea

⁴¹ Kelemen, László, *A leánynegyed. (Quartalitium.)*, p. 177-189; József Holub, *A leánynegyedről*, 1928, p. 107-112; Kelemen, László, *A nem befolyása a jog-és cselekvőképességre a törzsi szervezettől a Hármaskönyv koráig.*, p. 86-108; Idem, *A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed (Válasz Holub József dr. bírálatára)*, p. 88-96; József Holub, *Még egyszer és utóljára a leánynegyedről (Viszonzálasz dr. Kelemen László «A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed» c. válszára)*, p. 89-92; Idem, *A vásárolt fekvő jószág jogi természete régi jogunkbani*, p. 246-254.

⁴² Arh. Naț. Rom., Serviciul Județean Cluj, Fond familial Thoroczkay, nr. 1; DRH-C, XV, nr. 68; Ub, II, nr. 1055; CDTrans, V, nr. 209.

⁴³ M.N.L. DF 257872; DRH-C, XV, nr. 180; Ub, II, nr. 1081, CDTrans, V, nr. 321.

⁴⁴ Timon Ákos, *Magyar alkotmány és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok fejlődésére*, Budapest, 1919, p. 338-354; Pavol Hudáček, *The legal position of widows in medieval Hungary up to 1222 and the question of dower*, „Historický Časopis”, 62, 2014, Supplement, p. 19-39.

din averea paternă, dota era acordată din averea soțului. Ea putea consta în bunuri mobile sau imobiliare, bunuri care reflectau poziția socială a femeii, astfel că valoarea dotei nu era una unitară. În cazul în care femeia primește pământ, moșia putea fi revendicată mai apoi de rudele soțului. Asupra bunurilor primite ca dotă, soția are libera dispoziție, drept care îi permite Margaretei să lase posesiunea fraților ei⁴⁵.

Moștenirea pe linie feminină discutată prin prisma istoriei nobililor de Sântioana reflectă importanța acestei averi atât pentru beneficiare și urmașii lor, cât și pentru cei obligați să le despăgubească. Partea primită de femeie, fie din averea tatălui, fie din cea a soțului avea ca scop principal asigurarea traiului lor. Dincolo de această semnificație pragmatică, moștenirea feminină ocupă o poziție importantă și în reflectarea, obținerea sau păstrarea statutului social al femeii și al copiilor ei. Pe de altă parte, aceste bunuri influențează și domeniul familiei obligată să le despăgubească. Reducerea domeniului funciar și prin urmare, limitarea puterii economice, le determină pe rude să caute alte variante prin care să îi despăgubească pe urmașii pe linie feminină și care să le salveze patrimoniul. Acordarea bunurilor monetare se numără printre aceste soluții, însă în cazul căsătoriei fetei cu un nenobil și cu acordul rudelor, plata în bani nu era permisă⁴⁶.

Cu toate încercările rudelor de conservare a domeniului imobiliar care asigura longevitatea familiei prin moștenirea lui pe linie directă, atunci când acestea rămân fără urmași masculini ori nu dispun de resurse monetare, le permit și fetelor să stăpânească pământul, fie în baza unei *littere perfectionales* obținută din partea regelui, fie prin cedarea unui sfert din avere sau a dotei în pământ *ob amorem proximitatis*. Dragostea menționată în documente este exprimată cu precădere în cazurile de moștenire în care proprietarul este lipsit de băieți, ceea ce îl determină să se abată de la cutuma regatului cu bună știință și să îi dea fetei sau urmașilor ei pământ. În ambele situații, atât prin deținerea unei scrisori de *perfectio*, cât și prin acordarea pământului din dragoste, dreptul fetei de stăpânire este condiționat de existența băieților, de nașterea lor chiar și după „prefacerea fetei” sau de posibilitatea rudelor de a răscumpăra posesiunile.

Familia nobiliară de Sântioana, prin cazurile de moștenire feminină amintite, reflectă adoptarea cutumelor după care s-au ghidat și restul familiilor transilvănene, manifestând interesul de păstrare a domeniului funciar, prin stăpânirea lui de către moștenitorii direcți și despăgubirea fetelor conform normelor și obiceiurilor regatului, din pământurile ereditare și în bun imobiliar în cazul căsătoriei cu un om fără posesiune.

⁴⁵ *DRMH*, 5, I, 102.

⁴⁶ *DRMH*, 2; 8 martie 1435: 18; *DRMH*, János M. Bak, Leslie S. Domonkos, Paul B. Harvez, Jr. (ed.), vol. 3 (1458-1490), Edit. Charles Schlacks Jr., 1996, 25 ianuarie 1486: 26; *DRMH*, János M. Bak, Péter Banyó, Martyn Rady (ed.), vol. 4 (1490-1526), Edit. Charles Schlacks Jr., 2010, 2 februarie 1493:63.

Anexă

